

8. Флоренский П. Детям моим. - Воспоминания прошлых дней. М., 1992. 301 с.

9. Якимович И.Г. Педагогические условия формирования гуманистической культуры личности подростка во внеурочной деятельности: диссер. на соискание научной степени канд.пед.наук 13.00.01 / И.Г.Якимович. Брянск, 1997. 179 с.

КАПСКАЯ АЛЛА ИОСИФОВНА, СИ КАЙ. Гуманистическая культура как интегрированное качество личности студента.

В статье сделана попытка раскрыть сущность понятия «гуманистическая культура», очертить ее структуру и составляющие, в частности: образованность, позиция, гуманное поведение. Коротко раскрыто ряд научных позиций зарубежных и отечественных ученых по гуманистической культуре, формирование которой предусматривает расширение у студентов гуманных качеств, гуманной позиции и гуманных поступков. Акцентируется внимание на необходимости и возможности «перевода» студентов от гуманной позиции к гуманному поведению, в которой проявляются гуманистические качества личности, которые являются интеграционными признаками наличия гуманистической культуры.

Ключевые слова: гуманистическая культура, гуманистическое воспитание, гуманная позиция, гуманная педагогика, гуманное поведение.

KAPSKA ALLA, SI KAJ. Humanistic culture as integrated quality of personality of student.

In the article given it a shoot to educe essence of concept humanistic culture and to outline her structure and constituents, in particular, form, position, humane behavior. The row of scientific positions of foreign and home scientists is shortly exposed on a humanistic culture, forming of that envisages expansion for the students of humane qualities, humane position and humane acts. Attention is accented on a necessity and possibility of «translation» of students from humane position to humane behavior, in that humanistic qualities show up personalities that are integration presence of humanistic culture bits .

Keywords: humanistic culture, humanistic education, humane position, humane pedagogics, humane behavior.

УДК 37.015.31.,316.647,5 -053.6

Костюшко Г. О., Сливченко І.В.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

У статті здійснений аналіз теоретичних підходів до формування толерантності в старших підлітків. Представленні різні класифікаційні підходи до визначення та обґрунтування категорії «толерантність» і її функцій. Визначені психолого-педагогічні характеристики старшого підліткового віку та

особливості формування у них толерантності. Виявлені та охарактеризовані різні наукові підходи до структури толерантності та її компонентів: когнітивний, емоційно-мотиваційний і діяльнісний. Надано змістову характеристику компонентів формування толерантності в старших підлітків. Виокремлена толерантна свідомість як психологічна передумова розвитку толерантності в підлітків. Окреслені умови формування толерантності в старших підлітків у соціально-виховному середовищі.

Ключові слова: толерантність, функції толерантності, терпимість, старший підліток, конфліктність, формування толерантності підлітків, емпатія, відповідальність, компоненти толерантності, толерантна свідомість, соціально-виховне середовище.

Одним із актуальних завдань у системі соціально-виховної роботи є формування толерантності підлітків. Реалії сучасної виховної системи потребують попередження в молоді проявів егоїзму, агресії, ворожнечі, які породжують конфлікти в суспільстві. Сучасні підлітки опинилися в дисгармонійному світі соціальних стосунків із дійсністю, чим саме ускладнюється процес їхньої адаптації до нових умов. Це період, як зазначають психологи та педагоги, вікової кризи, яку часто зумовлює конфліктність. У свою чергу, педагогічні та психологічні науки шукають засоби та механізми подолання або зменшення проявів конфліктності підлітків, агресії, які б сприяли поліпшенню особистісного зростання та міжособистісних стосунків у період переходу від дитинства до дорослості.

Останнім часом проблема толерантності стала широко висвітлюватися в засобах масової інформації, на державному рівні. Це пов'язано зі збільшенням у соціумі випадків прояву нетерпимості у відношенні до інакомислячих людей із боку вороже налаштованих опонентів. На думку більшості аналітиків, подібна тенденція пов'язана зі зменшенням рівня терпимості до людей, категоричністю, а часом жорсткістю у відносинах із опонентом, невмінням тактовно та грамотно висловлювати власну позицію, не зачіпаючи та не критикуючи значущі аспекти життя інших людей.

Саме тому, сучасна соціально-виховна система потребує оновлення змісту підходів до вирішення проблеми формування толерантності в суспільстві. Як нам здається, найбільший акцент слід зробити на підлітковому віці, так як саме в цей період людина стоїть на порозі адаптації до дорослого світу. Як зазначають науковці, мислення підлітка ще вбирає в себе все з дитячою безпосередністю, але вже здатне до свідомого аналізу ситуацій, стосунків, поглядів і винесення відповідних висновків із неї. Формування світогляду підлітка буде в майбутньому визначати його життєву позицію і способи поведінки в суспільстві.

Аналіз досліджень, присвячених проблемі толерантності, дозволяє стверджувати, що вона поєднує в собі філософський, соціологічний, культурологічний, психологічний, педагогічний та інші аспекти (О. Волошина, П. Гнатенко, О. Грива, В. Євтух, К. Коростеліна, Ю. Куц, О. Майборода, Т. Пилипенко, І. Федосєєва, Р. Чілачава, О. Швачко та ін.).

Проблемі виховання толерантності учнів присвячені праці вчених-педагогів Я. Берегового, І. Беха, О. Вишневського, Г. Дмитрієва, І. Єрмакова, М. Красовицького, А. Погодіної, А. Сиротенка, І. Тараненко та ін.

Зміст, форми, методи виховання молоді висвітлено в працях А. Капської, В. Тернопільської, Н. Чернухи та ін.

Вивчення та аналіз різних наукових джерел формування толерантності в старших підлітків є не до кінця дослідженим, а саме: питання пошуку ефективних форм і методів соціально-виховної роботи зі старшими підлітками щодо формування толерантності в умовах позанавчальної роботи.

Тому *метою* нашої *статті* є теоретичний аналіз наукових підходів до сутності поняття «толерантність» та її функцій; визначення особливостей формування толерантності в старших підлітків у системі соціально-виховної роботи.

В Декларації принципів толерантності (1995р.) зазначено, що толерантність означає повагу, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості.

У сучасних нормативних документах, якими скеровується виховний процес в Україні, концепція толерантності визначається як основний напрямок. Зокрема, завдання щодо її здійснення висувається на передній план у Законах України «Про освіту», «Про середню освіту», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки, в Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні та ін.

Термін «толерантність» (лат. *tolerantia* – «терпіння») зазвичай розглядається як «терпимість до чужих поглядів, думок і вірувань» [8, с. 678].

Сучасні наукові дослідження поняття «толерантність» трактують цю категорію «як визнання за іншими права на повагу, схвалення, правильне розуміння багатоманіття культур світу, форм самовираження та способів проявів людської індивідуальності» [7, с. 257].

Поняття «толерантності» хоча й ототожнюється багатьма дослідниками з поняттям «терпіння», має яскравішу активну спрямованість. Як визначають дослідники, толерантність є не тільки моральною рисою окремої людини, але й специфічною технологією взаємодії людей, яка забезпечує досягнення цілей через узгодження інтересів, переконання сторін, що співпрацюють, у необхідності пошуку взаємоприйняттого рішення.

Ми визнаємо, що толерантність як поняття є досить абстрактним, інтегративним, різноаспектним, багатовимірним, що в достатній мірі ускладнює його формування в молоді.

Аналіз наукової літератури (О. Гуренко, Є. Кривцова, О. Орловська та ін.) з теми дослідження дозволив виділити такі функції толерантності:

- культурозберігаюча – забезпечує збереження та примноження культурного досвіду групи, етносу, суспільства;
- регулююча – дозволяє стримувати неприязнь у поєднанні з відкладеною позитивною реакцією або замінити її на позитивну; підказує конструктивний

вихід із конфліктних ситуацій; орієнтує стосунки на збереження рівноправності, поваги, свободи;

- психологічна – служить основою для нормалізації психологічної атмосфери в групі, суспільстві (атмосфера довіри, поваги, визнання, підтримки); формує й розвиває етнічну самосвідомість;
- креативна – забезпечує можливість творчого перетворення навколишньої дійсності; створює умови для безпечного прояву дивергентності, творчої активності; створює умови для творчого самоствердження;
- виховна – забезпечує передачу досвіду позитивної соціальної взаємодії і досвіду людства в цілому; є досконалим зразком організації життєдіяльності в соціумі; забезпечує успішну соціалізацію;
- соціально-комунікативна – розвиває готовність до спілкування, співпраці та розуміння;
- феліцитологічна – дозволяє отримати людині щастя (задоволення) від спілкування з різними представниками суспільства, усвідомити свою індивідуальність, сприяти визнанню себе іншими.

Ми погоджуємося з точкою зору О. Орловської, яка зазначає, що «формування толерантності - це формування потреби та готовності до конструктивної взаємодії з людьми та групами людей незалежно від їх приналежності до різних соціальних, етнічних, релігійних поглядів, світогляду та поведінки» [8, с. 9].

У зв'язку з цим, ми визнаємо, що проблема формування толерантності (міжособистісної, етнічної, релігійної, політичної та ін.) у старших підлітків є надзвичайно актуальною та гострою на сучасному етапі.

Як відомо, «підлітковий вік – це час швидких змін, фізіологічних, психологічних, соціальних. У підлітковому віці розширюється обсяг діяльності дитини, змінюється її характер, у структурі особистості підлітка відбуваються відчутні зміни, зумовлені перебудовою раніше сформованих структур і виникненням нових утворень, закладаються основи свідомої поведінки та загальна спрямованість моральних уявлень» [5, с. 21].

Ми визнаємо, що в період інтенсивного зростання та фізіологічної перебудови організму в підлітків іноді виникають відчуття тривоги, підвищена збудливість, занижена самооцінка. Саме в підлітковому віці спостерігається підвищений рівень конфліктності, який обумовлений специфікою протікання даного віку. Крім того, особливістю даного віку є - формування морально-етичних критеріїв оцінки однолітка та пов'язаних із цим вимог до його поведінки, що обумовлюють конфлікти підлітка в стосунках із однокласниками [3].

Толерантність підлягає обов'язковому, цілеспрямованому та постійному вихованню й самовихованню. На думку Т. Чекмарьової, «сутність виховання толерантності дитини полягає у створенні простору прямої або опосередкованої взаємодії з іншими у поглядах чи поведінці людьми, тобто «ситуації співіснування відмінного» [12, с. 119].

Як цілісне морально-етичне особистісне утворення толерантність виступає у вигляді її складових. Ці складові органічно взаємопов'язані, знаходяться в

постійній взаємодії, взаємодоповнюють, взаємозумовлюють і взаємозбагачують одна одну.

Отже, аналіз психолого – педагогічної літератури (О. Волошина, О. Грива, Н. Кічук, О. Орловська та ін.) дозволив нам визначити структуру толерантності, яка включає наступні компоненти: *когнітивний* – знання про сутність поняття толерантність, її цінність у історії людства, усвідомлення необхідності толерантного мислення й поведінки, розуміння особистістю складності, багатоманітності, неосяжності дійсності; *емоційно-мотиваційний* – отримання задоволення від контакту з навколишнім світом, почуття емпатії у стосунках з оточуючими, здатність до співчуття й співпереживання, готовність робити добро й досягати взаєморозуміння в міжособистісних стосунках; *діяльнісний* – застосування принципів толерантності в щоденній практиці життя, вміння співпрацювати та протидіяти негативним асоціальним проявам у суспільстві, здатність виявляти повагу, довіру та турботу про інших, здатність висловлювати й відстоювати власні позиції, спроможність уважно і неупереджено поставитись до висловлювань інших, узгоджувати різні позиції між собою, навички самоконтролю.

Як було показано вище, підлітковий вік - найважливіший етап у психосоціальному розвитку людини. Саме в підлітковому віці формується ідентичність, засвоюються різні соціальні ролі, формується соціальна позиція.

У зв'язку з цим, слушною є думка О. Савченко, яка зазначає, що «толерантність виконує функцію ідеальної моделі формування взаємин у суспільстві, де толерантність розглядається як особлива моральна якість, що відбиває активну соціальну позицію й психологічну готовність до позитивної взаємодії з людьми або групами іншого національного, релігійного, соціального середовища, інших поглядів, світоглядів, стилів мислення й діяння» [10, с. 13]. Авторка наголошує, що «формування толерантної свідомості, основою якої є активна соціальна позиція й психологічна готовність, можливо тільки за наявності мотивації й усвідомлення індивідуумом того, навіщо йому необхідна ця якість – особистісна цінність, і усвідомлення значимості цієї якості для суспільства – соціальна цінність» [10, с. 14].

Дослідниця Н. Сомова виділяє наступні психологічні передумови розвитку толерантної свідомості: «потенціал для розвитку самосвідомості та сформована еґо-ідентичність; відповідальність; потреба в особистій незалежності; здатність до емпатії. відкритість новому досвіду» [11, с. 59].

Говорячи про толерантну свідомість серед молоді, маємо на увазі, в першу чергу, толерантність соціальну, яка вже включає в себе релігійну, етнічну, мовну та інші види толерантності.

Аналізуючи психологічні особливості старшого підліткового віку, ми дійшли до висновку, що важливим для підлітків є придбання навичок спілкування як із однолітками, так і з дорослими, адже цей вік є сензитивним для розвитку соціальної толерантності. За останній час педагоги наголошують, що в підлітковому середовищі поширена образлива лексика, яка принижує людей іншої культури, мови, релігії тощо, пропогандуються негативні стереотипи та упередження. І тут дуже важливий вплив на молодь має оточення, в якому вона

знаходиться: сім'я, друзі, освітнє середовище. Якщо друзів людина обирає собі сама, то те ж саме не можна сказати про оточення в освітньому закладі, в якому вона проводить більшість свого часу. Дослідниця Н. Коростельова підкреслює, що в «толерантному колективі викладачів, якому властива атмосфера поваги, доброзичливості, уважного відношення як до колег, так і учнів, студентів, стає можливою підготовка молоді до безконфліктного, толерантного спілкування взагалі та професійного зокрема» [4, с. 445].

Однак складність проблеми толерантності пояснює той факт, що не всі питання, пов'язані з цією темою, отримали на сьогодні достатнє обґрунтування та висвітлення в практичній площині.

На нашу думку, формами та методами соціально-виховної роботи щодо формування толерантності серед старших підлітків мають стати: тренінгові вправи, рольові ігри, дискусійні форми, круглі столи, лекторії, перегляд фільмів, інтерактивні та анімовані комекси, «метод мозаїки», тощо.

З огляду на вищесказане, ми припускаємо, що саме виховання толерантних засад у старших підлітків дозволить підростаючій особистості формуватися з чіткою морально-етичною позицією в руслі збереження та розквіту національної культури, національної свідомості, не принижуючи поваги до інших людей та з усвідомленням власної гідності. Саме тому ми вважаємо перспективною наукових пошуків розробку змісту, форм і методів формування толерантності в старших підлітків в умовах позанавчальної роботи.

Використана література:

1. Грищенко Т. М. Толерантність - здатність і прагнення до діалогу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ounb.sumy.ua/publish/2008/tolerant.doc>
2. Грохольська А. В. Про толерантність та її місце в навчальному процесі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.donpu.edu.ua/journals/dm/_25/49-54%2025_2006.pdf
3. Ільїна Н. М. Конфлікти в загальноосвітній школі: навчальний посібник Суми: Університетська книга, 2015. 183 с.
4. Коростелева Н. А. Педагогические условия формирования толерантного отношения к студентам с ограниченными физическими возможностями / Н. А. Коростелева//Молодой ученый. 2012. № 5. С. 444– 446.
5. Матяш-Заяц Л. П. Соціально-психологічні чинники виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. психол. наук: 19.00.07 - педагогічна та вікова психологія / Матяш-Заяц Людмила Петрівна; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. К. 2005. 21 с.
6. Маєвська Л. М. Етнокультурне виховання. Нормативно-правове забезпечення: Міжнародний та вітчизняний рівень // Метод. реком. до курсу - Основи етнокультурного виховання// Житомир: ЖДУ, 2007. 302 с.
7. Нечволод Л. І. Сучасний словник іноземних слів. Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2008. 768 с.

8. Орловська О. В. Толерантність та її сутнісні характеристики / О. В. Орловська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpkhist/2012_5/1_2ioovisx.pdf. 5

9. Присяжнюк О. М. Розвиток комунікативної толерантності як професійно важливої здатності соціального працівника [Текст]: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05/Присяжнюк Ольга Миколаївна; Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2010. 16 с.

10. Савченко О. О. Толерантність як цінність шкільної освіти / О. Савченко // Інноваційна педагогіка. 2017. - Вип. 1. С. 13-16. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/innped_2017_1_

11. Сомова Н. Л. Программа психолого–педагогического сопровождения развития социальной толерантности младших подростков // Психология образования: культурно–исторические и социально–правовые аспекты: материалы III Национальной научно–практической конференции. М.: 2006. С. 56–58.

12. Чекмарева Т. Н. Толерантность – поиск мира и согласия в межличностном взаимодействии. Толерантность в теории: учеб. пособие. Братск: ГОУ ВПО «БрГУ», 2011. 171 с.

КОСТЮШКО АННА АЛЕКСЕЕВНА, СЛИВЧЕНКО ИРИНА ВИТАЛИЕВНА. Теоретические основы формирования толерантности у старших подростков.

В статье осуществлен анализ теоретических подходов к формированию толерантности старших подростков. Представлены различные классификационные подходы к определению категории «толерантность» и ее функций. Определены психолого-педагогические характеристики старшего подросткового возраста и особенности формирования их толерантности. Выявлены и охарактеризованы различные научные подходы к структуре толерантности и ее компонентов: когнитивный, эмоционально-мотивационный и деятельностный. Предоставлено содержательную характеристику компонентов формирования толерантности у старших подростков. Выделено толерантное сознание как психологическая предпосылка развития толерантности у подростков. Указаны условия формирования толерантности у старших подростков в социально-воспитательной среде.

Ключевые слова: толерантность, функции толерантности, терпимости, старший подросток, конфликтность, формирование толерантности подростков, эмпатия, ответственность, компоненты толерантности, толерантное сознание, социально-воспитательная среда.

KOSTIUSHKO GANNA, SLIVCHENKO IRINA. Theoretical basis of formation of teenagers tolerance.

The article analyzes the theoretical approaches to the formation of tolerance of senior teenagers. In the article there are presented different classification approaches to the definition and justification of the category of "tolerance" and its functions. The psychological and pedagogical characteristics of senior teenagers and peculiarities in

the formation of their tolerance are determined. The various scientific approaches to the structure of tolerance and its components are revealed and described: cognitive, emotional, motivational, and activity. The content characterization of components of tolerance formation in senior teenagers is given. Isolated tolerance consciousness as a psychological prerequisite for the development of tolerance in adolescents. The conditions of forming of tolerance in senior teenagers in the social-educational environment are outlined.

Key words: tolerance, tolerance functionality, senior teenagers, conflict, senior teenagers tolerance formation, empathy, responsibility, components of tolerance, tolerance consciousness, social and educational environment.

УДК37.013.42:376.2-053.81(043)

Мирошніченко Н. О.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ІНТЕГРАЦІЇ ДІТЕЙ-ІНВАЛІДІВ У СОЦІУМ

У статті здійснено характеристику й визначено особливості професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до діяльності по інтеграції дітей інвалідів в соціум. Розкрито особливості процесу підготовки соціальних педагогів та соціальних працівників до роботи з дітьми інвалідами у процесі вивчення спецкурсу «Соціально-педагогічне інтегрування дітей інвалідів в соціум». Розкрито ступінь професійної готовності майбутнього фахівця на чотирьох рівнях. Охарактеризовано компоненти професійної освіти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний, емоційно-вольовий. Обґрунтовано навчальний курс підготовки соціальних працівників до професійної діяльності по інтеграції дітей інвалідів в соціум

Ключові слова: професійна підготовка, діти-інваліди, навчальний курс, інтеграція, соціальні працівники, соціум.

Підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до діяльності по інтеграції дітей-інвалідів в соціум обумовлена сучасною ситуацією розвитку суспільства, для якого характерно, з одного боку, розвиток соціальної роботи як особливого соціального інституту, з іншого - збільшення числа дітей-інвалідів. У зв'язку з цим ускладнюються функції фахівця соціальної роботи, який покликаний повести первинну адаптацію дитини та її батьків до життя; відновити або компенсувати втрачені соціальні зв'язки; інтегрувати дитину в середовище здорових однолітків. При цьому велика відповідальність покладається на соціальних працівників.

Актуальність процесу підготовки соціальних працівників до діяльності по інтеграції в соціум дітей інвалідів обумовлена потребою сучасного суспільства в кваліфікованих фахівцях, які володіють технологіями адаптації, реабілітації та інтеграції, що, в свою чергу, викликано необхідністю орієнтації на інтегративний підхід в навчанні дітей інвалідів. Саме від рівня їх кваліфікації, уміння